

ПРИРОДА Й СУТНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЇ АКСІОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ

Сюй Чже

Анотація. У статті аналізується сутність українських національних цінностей в контексті загальної аксіологічної системи; стверджується, що базові цінності – духовність, соборність, державність, патріотизм – є втіленням історичного досвіду й вираженням колективних уявлень людей про цілі та норми своєї поведінки.

Ключові слова: цінність, українські національні цінності, духовність, соборність, державність, патріотизм.

Аннотация. В статье анализируется сущность украинских национальных ценностей в контексте общей аксиологической системы; доказывається, что базовые ценности – духовность, соборность, державность, патриотизм – являются воплощением исторического опыта и выражением коллективных представлений людей о целях и нормах своего поведения.

Ключевые слова: ценность, украинские национальные ценности, духовность, соборность, державность, патриотизм.

Summary. The article deals with the analysis of the essence of the Ukrainian national values in the context of the general axiological system. The author comes to the conclusion that the basic value, i.e. spirituality, sobornost, statehood, patriotism – are the embodiment of the historical experience and the expression of the collective idea of people about the aims and norms of their behavior.

Key words: value, Ukrainian national values, spirituality, statehood, patriotism.

Актуальність дослідження. Зростання ролі національного чинника в розвитку сучасного світу проявляється не тільки в міжнаціональній напруженості, що тісно переплітається із проблемою державно-національного самовизначення, але й у підвищенні значимості національної свідомості, національної мови, національної культури в житті суспільства. Цей процес явно виражений у політиці, тому що національне тісно переплітається з публічно-владним. Зокрема, в Україні можна спостерігати постійні апеляції з боку можновладців, або тих, хто претендує на владу, до національного (наприклад, до національної ідеї, історії, цінностей), за допомогою чого вони прагнуть дістатися нової політичної ідентичності.

Інакше кажучи, національне питання є тісно пов'язаним із проблемами державного будівництва, співвідношення традицій культури й зростаючої ефективності засобів масової комунікації. Невипадково в сучасній публічній риторичній національна проблематика фігурує практично у всіх контекстах – по суті, національне є одним з базових операторів невпинної полеміки про основні принципи організації сучасного суспільства.

Усе це робить украй актуальним теоретичне осмислення національного, незалежно від трактувань його сутності, а проблема національних цінностей, що є найважливішим засобом формування соціально-групової ідентичності й мобілізації, виступає як одна із ключових.

Оволодіння національними цінностями, що веде до формування високорозвинутої особистості, здатної дбайливо зберігати їх, використовувати й примножувати заради подальшого соціального прогресу, є визначальною засадою у новій соціокультурній парадигмі.

Ціннісні орієнтації сучасної молоді представлені у філософських та соціально-педагогічних дослідженнях Р.Асадулліна, Л.Борисової, В.Журавльова, С.Григор'єва, А.Запесоцького, Д.Леонт'єва, В.Немирівського, В.Оськіна, В.Пряникова, В.Сластьоніна та ін.

Мета нашої статі – проаналізувати природу й сутність українських національних цінностей в контексті загальної аксіологічної системи.

Цінності як найважливіші компоненти людської культури, поряд з нормами й ідеалами, виступають об'єктом аксіологічних досліджень. Вони онтологічно базуються на різних формах людського існування й діяльності, функціонують у міжсуб'єктних відносинах, орієнтуючи кожну конкретну людину й суспільство загалом на суще, значиме й належне.

Вихідне поняття аксіології – „цінність” – розглядається в даній статті як результат свідомої людської діяльності, як усвідомлена суб'єктом об'єктивна дійсність. Сам індивід як суб'єкт цінності й ціннісних відносин є результатом:

- 1) осмислення ним свого власного життя через систему заздалегідь заданих йому цінностей;
- 2) освоєння через свій ціннісний світогляд об'єктивованого змісту буття;

3) духовної й предметної об'єктивації, яка відбувається у процесі даного осмислення й усїєї його пізнавальної діяльності [1, с. 22].

Осмислення суб'єктом власного життя, свого призначення, визначення своїх цілей відбувається в процесі освоєння ним об'єктивованої системи цінностей, яка є основою духовного й матеріального розвитку всього суспільства й вироблена в плінні величезного часу, та яка довела свою життєздатність. Осмислена й освоєна суб'єктом об'єктивована система цінностей продовжує існування й подальший свій розвиток у процесі їх реалізації суб'єктом у різних сферах його діяльності: духовній, предметно-практичній, міжсуб'єктних відносинах, у поведінці.

Тут нам слід розглянути значення самого терміна „цінність”. Зокрема, у словнику української мови значення цього терміна представлено як „важливість, значимість чогось”. У цих значеннях „цінність” представляється не стільки явищем, даним суб'єктові в досвіді почуттєвого пізнання, скільки характеризує процес функціонуючого розуму в мінливому світі сутностей [2, с. 633].

Аналіз наявних у філософській, у тому числі й в аксіологічній, літературі визначень терміна „цінність” показує, що дане поняття використовується різними дослідниками в декількох значеннях:

- цінність розглядається як мета людської діяльності й учинків;
- цінність як оцінка, що характеризує значимість змісту певного об'єкта, явища, людської діяльності, вчинків або життя взагалі;

3) цінність як певний значеннєвий зміст і значимість;

4) цінність як ідеальний зміст будь-чого;

5) цінність як ідеал;

6) цінність як результат людської діяльності, значимий для неї та навколишніх;

7) цінність як нормативність. У цьому випадку під нормативністю маються на увазі уявлення людини й суспільства про цілі й ціннісні орієнтації, регламентація діяльності й поведінки суб'єкта, виходячи з інтересів як самого індивіда, так і суспільства, і так само вироблені суспільством, поколіннями стандарти суспільного розвитку й людського життя;

8) цінність як регулятор людської поведінки, що стимулює її на певні вчинки;

9) цінність як істина, що виступає правильним і адекватним відбиттям предметів і явищ навколишньої дійсності суб'єктом, що пізнає;

10) цінність як тимчасова характеристика процесу й результату осмислення й усвідомлення суб'єктом власного життя, своїх цілей та інтересів, призначення. При цьому суб'єкт одночасно оцінює результати власної пізнавальної діяльності, розглядає підсумки осмислення й усвідомлення, класифікуючи їх поняттями „добро” і „зло”, „добре” і „погане” [3; 4; 5].

Загальнолюдські та національні цінності культури є фундаментом системи цінностей особистості, своєрідними орієнтирами, за якими вона співвідносить своє життя та професійну діяльність. Як відомо, існують різні історичні типи культур: загальнолюдська, національні, професійні тощо. Їх сукупність можна уявити у вигляді ієрархії, у якій перше місце посідає світова культура, що визначається власною системою загальнолюдських цінностей. Ця ієрархія досить умовна, тому що всі інші типи культур є самоцінними й унікальними і не зводяться до засобів реалізації загальнолюдських цінностей. Світова й національна культура перебувають у відношенні рівноправного взаємозбагачення. Специфіка загальнолюдської культури полягає в об'єднанні всіх інших культур у єдину цінність [6, с. 54].

Для визначення підходів до трактування природи й сутності українських національних цінностей, на наш погляд, є важливим обґрунтування факторів, що впливають на соціалізацію особистості.

А.Мудрик виділяє три групи факторів: мегафактори (космос, планета, світ); макрофактори (країна, суспільство, держава); мезофактори (етнічна належність, місце поселення); мікрофактори (сім'я, група однолітків) [7, с. 73]. На думку автора, країна, суспільство, держава в ієрархічній системі займають вищий щабель порівняно з етнічною належністю.

У педагогіці О.Вишневським представлена модель цінностей, розглянута ним у якості своєрідного орієнтира формування національної самосвідомості людини. Національні цінності культури:

- Пам'ятники вітчизняної педагогічної культури й народної творчості.

- Історично складені традиції народу у вихованні й навчанні.

- Класична спадщина видатних національних педагогів.

- Інноваційний творчий педагогічний досвід, що справляє вплив на вітчизняну й світову практику освіти.

Правові й законодавчі акти, принципового значення документи, що визначили прогресивні реформи в галузі освіти.

Педагогічні покликання й таланти, творчий потенціал інноваційної діяльності вчителя, професійно ціннісні якості, властиві йому [8, с. 44].

О.Вишневський у якості основних цінностей національної ідеї визначає три константи – духовність, відкритість, традиційність. Поняття „духовність” корегується поняттям православ'я. Відкритість – це „здатність культури відкриватися зовнішнім впливам, вбирати закордонні цінності, духовно збагачувати й перетворювати їх, зберігаючи свою неповторність і одиничність”. Традиційність припускає опору на народну культуру, педагогіку, „емпірично складений порядок освіти людини” [8, с. 51]. До загальнонаціональних цінностей, що представлені в роботі О.Вишневського, відносяться: духовність, соборність, державність, патріотизм [8, с. 62].

Отже, наукові дослідження дають підстави стверджувати, що українські національні цінності визначаються через взаємодію систем – людина, етнос, нація, суспільство, держава. Дана взаємодія здійснюється через базові цінності, які є втіленням історичного досвіду й вираженням колективних уявлень людей про цілі та норми своєї поведінки.

Духовність трактується як інтелектуальна природа, сутність людини, що протиставляється її фізичній тілесній сутності; багатство духовного світу людини, високий рівень моральних, інтелектуальних потреб, норм.

До якостей, що сприяють прояву духовності, М.Боришевський відносить насамперед, честь, віру в людей, чесноту, волю, прагнення до свободи (прагнення вийти за соціальну норму), прагнення до творчості, бажання вийти за часові рамки буття. Формування цих особистісних якостей визначається освоєнням духовної культури [1, с. 22].

Особливості життєвого укладу Прадавньої Русі, патріархальність традицій пояснюють існування цінності соборності – внутрішнього єднання людей за спільністю духу. У таких умовах долається замкнутість особистості, устанавлюється щиросердечна рівновага між індивідуальним і соціальним у людині. Саме на соборності концентрує свою увагу В.Сластьонін, розкриваючи національну ідею як феномен православної педагогічної культури: „Общинність цього типу породжує національний хронотип, що знаходить своє вираження в характері, культурі, мові, філософії, суспільному інтелекті” [9, с. 21].

Під державністю, як цінністю, розуміється визнання незалежності й могутності своєї держави, її гідне місце у світі. Національна самосвідомість як складова менталітету характеризує ставлення етносу до себе й інших етносів. Виходячи з основних характеристик націй, державність визначає національну цінність „громадянськість”, під якою мається на увазі наявність у людини системи соціально-значимих моральних ціннісних орієнтирів, що мають почуття причетності до долі Батьківщини, визначають готовність прийняти на себе моральну відповідальність за її минуле, сьогодення, майбутнє, установку на активну участь у розвитку своєї країни, у суспільному житті у формах, що відповідають моральним і правовим нормам.

У зв'язку з кардинальними змінами, що відбуваються в Україні в цей час, якісно змінюються й пріоритети громадянського суспільства. Конституція України орієнтує все громадянське суспільство на пріоритет інтересів людини й громадянина. Стан України вимагає формування людини й громадянина, інтегрованого в сучасне йому суспільство й націленого на вдосконалення цього суспільства. Зв'язок між суспільством і державою буде діючим тільки тоді, коли кожний усвідомить, що він може впливати на діяльність держави, суспільства. Людина, що досягла такого усвідомлення, і є „новим” громадянином. Їх сукупність і становить громадянське суспільство.

Суспільним і моральним принципом, що характеризує ставлення до своєї країни, є патріотизм. Деякі вчені визначають його як „почуття прихильності до країни народження або проживання, що виражається в готовності творити й жертвувати особистим благом для суспільної користі” [1, с. 24].

Таким чином, на основі аналізу вивченої нами філософської, психолого-педагогічної, соціологічної літератури ми переконалися, що українські національні цінності мають об'єктивно-суб'єктивний характер. Вони не привнесені в суспільну свідомість ззовні й не є застиглою й незмінною категорією. Виходячи з культурно-історичної концепції психічного розвитку людини, сформульованої Л.Виготським, відповідно до якої „усяка вища психічна функція в розвитку особистості з'являється на сцені двічі – спершу як діяльність колективна, соціальна, вдруге – як діяльність індивідуальна, як внутрішній спосіб мислення” [10, с. 387], можна припустити, що українські національні цінності виникають на тому або іншому етапі історичного розвитку людства в ході його колективної діяльності, відбиваючи нагальну потребу соціально-економічного розвитку суспільства й поступово формуються в тій або іншій сфері колективної свідомості як його кінцева мета, як позитивний полюс ціннісного простору кожної із цих сфер.

Література

1. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості /

- М. Й. Боришевський // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : АПН України, 1997. – С. 21 – 25.
2. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я / Упоряд. Загнітко А. П. – Донецьк : Вид. „Бао”, 2008. – 704 с.
3. Возняк С. М. Духовні цінності українського народу / С. М. Возняк. – К. – Івано-Франківськ : Плай, 1999. – 293 с.
4. Дюркгейм Э. Ценностные и „реальные” суждения / Э. Дюркгейм // Социол. исслед. – 1991. – № 2. – С. 17 – 26.
5. Сурмін Ю. П. Ціннісні процеси пострадянського суспільства: методологічний аспект / Ю. П. Сурмін // Зб. наук. пр. НАДУ. – К. : Вид-во НАДУ. – 2003. – Вип. 1. – С. 87 – 98.
6. Плохотнюк О. С. Формування професійно ціннісних орієнтацій студентів мистецько-педагогічних спеціальностей у процесі музично-виконавської діяльності: дис. кандидата пед. наук : 13.00.04 / Плохотнюк Олександр Сергійович. – Луганськ, 2009. – 244 с.
7. Мудрик А. В. Социальная педагогика. Учеб. для студ. пед. вузов / А. В. Мудрик // Под ред. В. А. Сластенина. – М. : Изд. Центральная Академия, 2000. – 200 с.
8. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О. І. Вишневський. – Дрогобич : Коло, 2003. – 528 с.
9. Сластенин В. А. Национальная идея как феномен педагогической культуры / В. А. Сластенин // Принципы народности и православия в педагогической системе К. Д. Ушинского и развитие современного образования: материалы V Всерос. науч.-практ. конф.: в 2 ч. – Курск, 2001. – Ч. 1. – С. 21.
10. Выготский Л. С. Соб. соч. / Л. С. Выготский : в 6 т. Педагогическая психология. – М. : Педагогика, 1991. – Т. 3. – 387 с.